

Fra indvandrers- og integrationsforskning til migrationsforskning

Af Tina Kallehave

Georg Nellesmanns artikel *Polske vandrearbejdere i Danmark 1893-1929*¹ er en fortælling om Danmark omkring år 1900. Historien tager sit afsæt i dansk landbrugs behov for arbejdskraft i slutningen af 1800-tallet. Herfra bliver vi ført gennem historien om, hvordan polsk arbejdskraft eller *folk* blev rekrutteret til sæsonarbejde især i roeproduktionen, om vanskelighederne med at rekruttere nok *folk* bl.a. fordi Danmark havde fået et blakket ry for sin ringe behandling af de polske arbejdere, og om »Polakloven« og det skærpede tilsyn med polakkernes arbejds- og boligvilkår, som kritikken affødte. Herefter følger historien om, hvordan sæsonarbejderne blev til indvandrere. Efter 1. verdenskrig forblev ca. 4000 polakker i Danmark og Nellesmann fortæller videre om, hvordan de giftede sig, og at deres sprog og den romersk katolske tro var de mest karakteristiske træk, der blev bevaret af *polsk kultur*.

Nellesmanns artikel er publiceret i Bol og By 2002, men den bygger i vidt omfang på Nellesmanns forskning i 1970erne og 1980erne.² Med Nellesmanns artikel får vi et historisk indblik i arbejdsmigration og indvandring for 100 år siden, men vi får også et indblik i den tænkning, der dominerede indvandrerforskningen i 1980erne. I denne artikel skal vi se nærmere på de historiske forskelle mellem 1900 og 2000 og på brudene med det kulturbegreb, der dominerede forskningen i 1980erne og de perspektiver på integration – eller rettere migration, der udviklede sig gennem dette brud.

Genstandsfelt og forskningsinteresse

Retter vi blikket mod 1960ernes arbejdskraftindvandring eller mod dagens aktuelle indvandring, ser det næsten ud som om historien fra 1900tallets begyndelse gentager sig. I 1960erne og 1970erne blev der især rekrutteret arbejdskraft fra Tyrkiet og Jugoslavien til den industrielle produktion. En del af disse arbejdsmigranter bosatte sig ligesom roepolkkerne mere permanent i Danmark, hvor deres børn og børnebørn nu

vokser op. I dag bliver der igen rekrutteret arbejdsmigranter fra Polen og andre østeuropæiske lande og nu især til byggebranchen. Såvel før som nu er der debat om arbejdsmigranternes ringe arbejdsvilkår og behov for øget tilsyn. Om nutidens arbejdsmigranter også kommer til at bosætte sig mere eller mindre permanent i Danmark, er det endnu for tidligt at sige noget om.

Men de mange historiske ligheder til trods, er der alligevel tale om ganske *forskellige historier*. Den samfundsmæssige konktest har ændret sig over årene. Velfærdsstatens gradvise udbygning, de økonomiske konjunkturer og Danmarks skiftende placering i det globale felt har præget samfundets opfattelse og håndtering af indvandrere og således sat sig igennem som skiftende vilkår for at være borger med indvandrerbaggrund i Danmark. Gruppen af indvandrere er endvidere blevet udvidet siden 1960erne med familiesammenføringer og flygtninge fra verdens forskellige brændpunkter, og som helhed rummer indvandrergruppen i dag selv eller via deres forældre mange forskellige nationaliteter og alle generationer, fra undfangelse til død. Indvandrernes relationer til det danske samfund er både i intensitet og i omfang blevet udvidet til at omfatte institutioner i det danske samfund, der rækker langt ud over den berøringsflade, der gjorde sig gældende for arbejdsmigranterne i 1960erne og for datidens polakker. Fødselsforberedelsen, sundhedsplejerskens besøg i hjemmet, børnehaven, skolegangen, fritidsliv, stemmeret, uddannelse, arbejde, pensionisttilværelsen og begravelsen. Denne brede og intense berøringsflade udfordrer både den enkelte, familien og de samfundsmæssige institutioner og har tiltrukket sig opmærksomhed ikke blot fra arbejdsmarkedets partere, men også fra de mange involverede professioner inden for f.eks. omsorg, uddannelse, sundhed og socialt arbejde. Indvandringen vedrører ikke blot relationen mellem arbejdskraft og arbejdsmarkedet, men relationer mellem den enkelte og samfundet som helhed.

Nellemanns *genstandsfelt* er derfor også på mange måder helt anderledes end genstandsfeltet for den indvandrerforskning, der har udviklet sig siden 1960ernes indvandring. Det er netop den brede berøringsflade, de befordringer og udfordringer, det giver anledning til for såvel indvandrere og de berørte professioner og institutioner og måderne, hvorpå udfordringerne håndteres, der danner grundlag for den *tematiske bredde*, som kendetegner indvandrerforskningen i dag. Ud over arbejdslivet er daginstitutioner, uddannelsesinstitutioner sammen med politiske og kommunale foranstaltninger blevet centrale genstande for forskningen. Derfor er det heller ikke overraskende, at indvandrerforskningen ikke blot bedrives inden for de kvantitativt *samfundsmæssigt økonomisk orienterede*

fag men også inden for de fag, der traditionelt har disse *professioner*, deres institutioner og arbejdsområder som genstandsfelt. Det handler om fag som f.eks. pædagogik, sociologi og psykologi. Men også de *ikke-professionsorienterede fag* som historie, etnologi og antropologi har – i tråd med Nellemann – taget emner som indvandring og migration til sig. I disse professions og ikke-professions orienterede fag er det den kvalitative tilgang til studierne, der dominerer.

Indvandrer- og integrationsforskning

Det er imidlertid ikke blot genstandsfeltets historiske forandringer og den flerfaglighed, der kendetegner forskningen i dag, der adskiller den aktuelle forskning fra Nellemanns studier. Det er i særdeleshed også de *begreber og perspektiver*, hvormed genstandsfeltet begribes og udforskes, der er anderledes. I 1970 og 1980erne, hvor hovedparten af Nellemanns arbejde fandt sted, tolkede forskningen i vidt omfang de udfordringer, der opstod i de mange nye relationer mellem indvandrere og velfærdsstatens institutioner, i *kulturelle termer*. Opmærksomheden i indvandrerforskningen blev rettet mod *indvandrerne kulturer* ud fra tesen om, at udfordringerne og problemerne skyldtes misforståelser, der kunne udredes gennem et større kendskab til indvandrerne kulturer.³ Relationerne mellem indvandrerne og de danske institutioner blev tolket i termer af *kulturelle forskelle*; et *dem* over for et *os*, og *kultur mødet* blev sat i centrum. Kultur blev i vidt omfang forstået som identisk med den nationale baggrund; *udvandringslandet*. Det er også denne forståelse af genstandsfeltet, som vi genfinder i Nellemanns artikel. Hans begrebsmæssige forbindelse til den samtidige indvandrerforskning understreges endvidere i artiklens afrunding, hvor han forklarer de polske efterkommeres lette integration i det danske samfund.

»Efterkommere efter den gamle polakindvandring må siges at være integrerede i det danske samfund, og det har da også været lettere for dem end for så mange andre senere indvandrergrupper. Deres baggrund var et kristent, europæisk landbrugsland; med små forskelle i kristendommen og landbruget ganske vist – og så ser de ud som os andre«. ⁴

Dermed antyder Nellemann ikke blot, at den arbejdskraftindvandring, der fandt sted i 1960erne og først i 1970erne samt den efterfølgende indvandring i form af familiesammenføringer og flygtninge, *ikke* er blevet integreret på samme lette måde, som polakkerne i sin tid blev det. Han antyder også en forklaring på, *hvorfor* disse nyere indvandrergrupper ikke lader sig integrere lige så let som polakkerne. Både med hensyn til

religion, erhvervsbaggrund og udseende, forklarer Nellesmann, *adskiller* polakkerne sig nemlig (til forskel fra de senere indvandrere) kun i begrænset omfang fra »os andre« og dermed fra den underforstået danske befolkning. Relationerne mellem indvandrerne og det danske samfund beskriver Nellesmann i lighed med den øvrige indvandrerforskning i termer af polsk kultur over for dansk kultur; som *enhedskulturer* og som mere eller mindre forskellige; som *gradsforskelle*. Interessant er det altså, at selv om forskningen allerede dengang i 1970'erne og 1980'erne var spredt ud på flere forskellige fag som historie, antropologi, pædagogik og sociologi og med opmærksomheden rettet mod forskellige aspekter af genstandsfeltet, så var forskningen i betydeligt omfang præget af samme begreber om kultur og kulturforskelle.

Op gennem 1980'erne udviklede forskningen et mere differentieret blik på indvandrer kulturer og interessen for den samfundsmæssige konteksts betydning øges. Alligevel var det i vidt omfang den tidlige forsknings begreber, der slog igennem på et samfundsmæssigt niveau. Her blev den viden om indvandrer kulturer, som forskningen producerede, ikke blot en nøgle til at forstå indvandrernes håndteringer af møderne med velfærdsstaten. Indvandrer kulturerne blev samtidig udpeget som forklaring på – som årsag til – de udfordringer og problemer, der opstod i de mange nye relationer. Løsningen på problemerne blev i samfundsperspektiv derfor i vidt omfang om ikke afskaffelsen af så i det mindste bearbejdningen af indvandrer kulturen. Da det efterhånden viste sig, at problemerne ikke lod sig håndtere gennem denne bearbejdning af indvandrer kultur, førte det imidlertid *ikke* til en kritisk refleksion over relevansen af at forstå problemerne i de anvendte kulturelle termer, men til en skærpet kritik af indvandrernes kultur, som noget nærmest statisk og uforanderligt; som essens. Indvandrer forskningens fokus på indvandrer kulturer blev derfor grundlæggende kontraproduktiv,⁵ og det er disse kontraproduktive følger forskningen i dag i vidt omfang forsøger at arbejde sig ud af. Det er derfor også (det essentialistiske) kulturbegreb, der for den efterfølgende forskning blev en afgørende anke mod den tidligere indvandrer forskning.

Nellesmann viser os også, at indvandrer forskning i 1980'erne i vidt omfang selv var en *integrations forskning*; en forskning, der var optaget af, hvordan indvandrerne bedst muligt kunne blive integreret i det danske samfund og netop forskningen i og diskussionen om indvandrernes kultur dannede grundlag for de såvel forskningsmæssige som politiske diskussionerne om integration, assimilation og segregation.⁶ Den selvfølgelig, hvormed Nellesmann anvender begrebet *integration* er slående. Nellesmann beskriver roepolakkernes efterkommere som integrerede i det

danske samfund, og begrundelsen derfor er, at »*Det medbragte polske kulturtræk, som holder sig bedst, også i anden generation, er konfessionen*«⁷, og han fortæller videre, at 58 % af efterkommerne er medlem af den katolske kirke, men »*på samme måde, som danskere er medlemmer af Folkekirken*«.⁸ Integration bliver dermed en gradvis opløsning eller tilpasning af anderledes kulturelle træk til de danske kulturelle træk, mens det danske står nærmest uændret tilbage. Integration kommer til at handle om tilpasning af indvandrernes kultur til dansk kultur; at blive integreret ind i og ikke sammen med dansk kultur. Denne forståelse af forholdet mellem indvandrer og det danske samfund som et *spørgsmål om integration* er et af de andre væsentlige kritikpunkter fra den aktuelle forskning mod 1980ernes forskning. Kritikken har flere afsæt og retter sig dels mod integrationsforskningens manglende opmærksomhed på betydningen af de mange *komplekse relationer* inden for og på tværs af landegrænser, der er medskabere på migranternes hverdagsliv. Dels retter kritikken sig imod den usynliggørelse af *magtrelationer*, der finder sted, når problemerne forklares med enkle referencer til migrantkulturer. Ligesom kulturbegrebet i sin tid skabte et fælles teoretisk perspektiv på tværs af fag, er den aktuelle flerfaglige forskning i dag fælles om kritikken af dette kulturbegreb og de begrænsede muligheder, det tilvejebragte for at forstå relationer mellem indvandrere og indvandringsland. Et fælles træk ved megen indvandrerforskning i dag er derfor også interessen for at etablere en langt mere kompleks forståelse af de in- og eksklusionsmekanismer og processer, der er forbundet med migration.

Aktuelle retninger i migrationsforskningen

Med denne beskrivelse af den aktuelle forskning peger jeg også på et grundlæggende skift i terminologi. Med kritikken af kulturbegrebet følger kritikken af integrationsbegrebet. I stedet for at studere indvandrernes kulturer studeres nu de komplekse og flertydige relationer, hvori *in- og eksklusion* finder sted.⁹ Derfor handler det ikke om integration af indvandrere, men om hvordan betingelserne for at være med eller være udelukket produceres, legitimeres, møder modstand o.s.v.; om *migrations* processuelle, komplekse og transnationale karakter. Imidlertid er der ikke tale om, at kritikken af 1980ernes forskning har affødt én ny retning inden for det, der nu nok bedst betegnes *migrationsforskningen*. Migrationsforskningen er på tværs af fag skrevet ind i mange af de dominerende teoretiske retninger inden for academia og må derfor også ses som et særligt produkt af en mere generel bevægelse i forskningen og ikke blot som en reaktion på den tidligere indvandrer- og integrationsforskning. Jeg vil i det følgende fremhæve nogle eksempler på aktuelle

retninger, som bidrager med interessante perspektiver på migration. Det bliver ikke et udtømmende billede af migrationsforskningen i dag men et udpluk fra de tilgange, der for mig som etnolog er særlig relevante, fordi de både udfordrer og udvikler min egen forskning.

Afsættet for det følgende er derfor, hvordan den teoretiske tilgang til migrationsforskningen, som jeg skriver mig selv ind i, adskiller sig på nogle centrale punkter fra de begreber, som Nellemann arbejdede med. En dimension, der for mig har været meget vigtig i valget af *stats- og livsformsanalysen* (Højrup 1995) som teoretisk afsæt, er den mulighed *stats- og livsformsbegreberne* giver for at udforske samfundsmæssige forudsætninger for samt forskelle og ligheder i folks selvforståelse og hverdagspraksis indenfor og på tværs af landegrænser. Med de senere års udvikling af teoriens dannelses- og anerkendelsesbegreber¹⁰ har teorien bl.a. været udgangspunkt for at undersøge, hvordan somaliske immigranternes hverdagsliv fra de inkluderede på arbejdsmarkedet til de hjemløse på herberg, tager form som processer i et komplekst samspil mellem den enkeltes særlige livsformstræk, relationer til især migrantnetværk og til vilkårene i velfærdsstaten.¹¹ Aktuelt undersøger jeg, hvordan ledelsen af mindre private virksomheder og medarbejdernes håndteringer heraf skaber særlige vilkår for in- og eksklusion af medarbejdere med indvandrerbaggrund. Stats- og livsformsanalysen gør det således muligt at udforske, hvordan migrationsproblematikken tager sig ud fra en lang række forskellige positioner og perspektiver. Anerkendelses- og dannelsesbegreberne gør det muligt at udforske såvel samfundsmæssige forudsætninger for hverdagspraksis samt de komplekse processer, der omformer disse praksiser. Dermed fastholdes et kulturanalytisk blik, men som et differentieret, komplekst og processuelt perspektiv.

En anden central dimension i stats- og livsformsanalysen er den teoretiske bestemmelse af det *gensidige* betingelsesforhold mellem stat og borger og mellem f.eks. den kapitalistiske produktion og lønarbejderlivsformen. Det er en teoretisk bestemmelse, der ikke nødvendigvis modsvares empirisk af harmoniske relationer mellem stat og borger, mellem virksomhed og arbejdskraft, men som gør det muligt at udforske disse relationers gensidige forbindelser, modsætninger og kampe. Alligevel rummer den teoretiske interesse for at bryde den dualistiske kulturforståelse en risiko for at undertone den *magt*, der finder sted i disse relationer. Den pædagogiske forsknings tydelige inspiration fra Pierre Bourdieus kultur og uddannelsessociologi,¹² kan give inspiration til en kritisk refleksion over magtperspektivet i stats- og livsformsanalysen. Mens livsformsanalysen teoretisk etablerer et gensidigt forhold mellem livsformerne i samfundet, så refererer den bourdieuinspirerede

pædagogik til en i udgangspunktet differentieret og hierarkiseret organisering af samfundet. Et gennemgående træk ved flere af disse studier er udforskningen af, hvordan struktur- og praksisformer i uddannelsesfeltet honorerer nogle *kapitalformer*¹³ frem for andre og derigennem skaber ulige vilkår for elever med forskellige kombinationer og sammensætninger af kapitalformer.¹⁴ Interessant er f.eks. Bolette Moldenhawers komparative studie af, hvordan forskellene i de objektive struktureringer af de danske og svenske gymnasieuddannelser sætter sig igennem som helt forskellige vilkår for elevernes subjektive muligheder for at positionere sig i uddannelsesfeltet og i klasseværelset. I forhold til livsformsanalysen giver disse studier anledning til at skærpe opmærksomheden overfor, at livsformer ikke blot videreføres fra generation til generation via opvæksten, men at reproduktion og transformation af livsformer også skal ses i lyset af, hvordan forskellige livsformers »kapitalformer« honoreres i uddannelsessystemet og skaber ulige muligheder. Interessant og en nærmere undersøgelse værd er i øvrigt også de mange ligheder mellem *Bourdieu*s og livsformsanalysens begreber. Såvel habitus- som livsformsbegrebet peger f.eks. på erfaringen eller baggrunden som væsentlig for udformningen af relationerne til samfundet men bryder samtidig med den nationale og essentialistiske kulturforståelse.

Et andet perspektiv i migrationsforskningen på magt er de *Foucault* inspirerede traditioner. Et dominerende perspektiv her indenfor er ikke at studere indvandrerens praksis, men de samfundsmæssige *diskurser*, hvorigennem en forståelse af indvandrerne som noget andet; som problematiske, som uvillige eller som urealistiske produceres og derigennem legitimerer udsagn, eksklusioner, stramninger – *magtudøvelse* – indenfor det sociale felt. Kirsten Hvenegård Lassen¹⁵ viser f.eks., hvordan socialrådgivere i deres integrationsarbejde legitimerer deres praksis og magt gennem en samtidig konstruktion af indvandrerne som urealistiske børn. For mig etablerer disse studier en kritisk opmærksomhed på magtrelationerne og magtens magt til at definere sandheder og legitimere bestemte praksisser. Opmærksomheden på magten og dens udøvelse er med anerkendelses- og interpellationsbegreberne centrale i stats- og livsformsanalysen, men det Foucault inspirerede blik er interessant, fordi det i højere grad gør det muligt at spørge kritisk til magtens udøvelse og dermed problematisere nødvendigheden af dens udformning.

I de Foucault-inspirerede analyser bliver kultur i vidt omfang udforsket som *samfundsmæssige konstruktioner* og ikke som træk ved en livsstil, en befolkningsgruppe eller et samfund. Det er også denne interesse og dens implicite kritik af det nationalt homogene essentialistiske kulturbegreb, der præger flere migrationsforskere aktuelle interesse for

begrebet *intersektionalitet*.¹⁶ Denne forsknings opmærksomhed er især rettet mod begreber som køn, etnicitet og klasse. Køn, etnicitet og klasse er i et intersektionalitetsperspektiv hverken biologisk nedarvede eller kulturelt overført mellem generationer, men derimod *situerede konstruktioner*. Etniciteten, som er det mest relevante begreb i denne sammenhæng, skal derfor studeres i konkrete situationer og sammenhænge. Hvad, der kategoriseres som etnisk, løsrives dermed fra referencen til det nationale, og det bliver muligt at få øje på, hvordan det etniske ikke er statisk, men vedvarende formes i forhandling og handling mellem involverede partere. Perspektivet tvinger opmærksomheden over på, hvad der sker i situationen og reducerer den betydning som historien og erfaringen havde i den tidligere indvandrerforsknings kulturbegreb. Perspektivet er i mine øjne interessant, fordi det netop åbner opmærksomheden overfor det situationelle, for alt det, der skabes i selve situationen. Men det er fra et stats- og livsformsperspektiv samtidig problematisk, fordi betydningen af såvel den enkeltes erfaringer som den samfundsmæssige kontekst, der bringes ind i situationen, om ikke negligeres, så kraftigt nedtones.

Det fjerde og sidste perspektiv, som jeg vil fremhæve, går under betegnelsen *transnationalisme*. Migranten er i dette perspektiv ikke kun en indvandrer, men også en udvandrer og en af mange udvandrere. Migrantens liv lader sig i dette perspektiv ikke belyse gennem et fokus på relationer mellem indvandrer og indvandringsland. Denne relation er nemlig langt mere kompleks og rummer mange transnationale relationer. Transnationalismeforskningens afsæt er bruddet med antropologiens stedbundne kulturbegreb¹⁷ og perspektivet inkluderes i dag i store dele af migrationsforskningen. Nauja Kleist¹⁸ har f.eks. med dette udgangspunkt udforsket samspelet mellem somaliske flygtninges inklusion i det danske samfund og deres transnationale politiske engagementer. Det helt afgørende ved dette perspektiv er for mig, at det tvinger os til at være opmærksomme på, at migranternes liv ofte er langt mere komplekse end det er muligt at begribe med de klassiske begreber om indvandrer og integration. I forhold til stats- og livsformsteorien tydeliggør denne forskning, at livsformernes forudsætninger kan hentes i det globale felt, og at vilkårene for neokulturation, transformation og fremmedgørelse derfor er bundet op i langt mere komplekse relationer end en naiv anvendelse af interpellationsbegrebet giver plads til.

Jeg har i det foregående lagt vægt på nogle af de perspektiver i migrationsforskningen, der aktuelt udfordrer min egen forskning, og som samtidig kan siges at lægge afstand til kulturbegrebet i den indvandrer- og integrationsforskning, som Nellesmann skrev indenfor. Men ud

over kritikken af kulturbegrebet er den aktuelle forskning også kritisk over for begrebet integration og dermed overfor forestillingen om, at mere eller mindre forskellige nationale kulturer skal sammensmeltes eller leve side om side. Denne enkelthed eksisterer så at sige ikke i de nye perspektiver, der er bragt på banen. Det er kompleksiteten, der er i fokus, og samtidig forstærkes kompleksiteten og flertydigheden ved det vedvarende fokus på proces. Hvis kultur overhovedet bringes på tale, så bliver det som noget der vedvarende skabes og omskabes. De nyere perspektiver kvalificerer forståelsen af feltet. Men da forskningen samtidig er med til at producere nye fortællinger i samfundet om samfundet og migranten, er der god grund til at reflektere over, hvordan den viden, vi i dag producere, kan blive anvendt kontraproduktivt. I dag problematiserer og provokerer forskningen de aktuelle forståelser af integration, men spørgsmålet er, om opmærksomheden på magt og proces samtidig kan være med til at legitimere, at det kulturelle negligeres. For mig er stats- og livsformsanalysen et godt udgangspunkt for at gribe om såvel erfaringen som processen; for at gribe om kultur uden at nationalisere eller essentialisere, men som et blik til at gribe om relationer og kampe mellem forskellige livsformer i en samfundsmæssig kontekst. Det er ikke en tilbagevenden til Nellemann og hans samtids kulturbegreb, men det er samtidig en fastholdelse af et kulturanalytisk perspektiv og således et forsøg på at håndtere et væsentligt problem ved den tidligere forskning uden at smide barnet ud med badevandet.

Noter

1 Nellemann 2002 2 Nellemann 1977 3 Schierup 1988, Horst 1986, Schwartz 1985, Bøggild-Mortensen 1989 4 *Nellemann 2002: 64.* 5 Schierup 1993, Moldenhawer 2008 6 Horst 1986 7 Nellemann 2002: 64 8 Nellemann 2002: 64 9 Alsmark, Kallehave, Moldenhawer 2007, Kofoed og Staunæs 2008. 10 Busus 2001, Kallehave 2003 11 Kallehave 2005, 2006. 12 Bourdieu 1979, Callewaert 1992, 13 Bourdieu arbejder med forskellige former for kapital som f.eks. kulturel kapital, social kapital og økonomisk kapital. 14 Moldenhawer 2007, Gillam 2006, Øland, 2007 15 Kirsten Hvenegaard Lassen 2007 16 Staunæs 2004, Kofoed 2007, Hansen 2007 17 Olwig og Hastrup 1997 18 Nauja Kleist 2006

Litteratur

Alsmark, Gunnar, Tina Kallehave og Bolette Moldenhawer 2007 (red.): *Migration och Tillhörighet. Inklusions- och exklusionsprocesser i Skandinavien.* Makadam Förlag, Stockholm.

- Bourdieu, Pierre og Passeron, Jean-Claude 1979: *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications Ltd.
- Buus, Henriette 2001: *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse. – En kulturteoretisk og kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk*. Museum Tusulanums Forlag.
- Bøggild-Mortensen, Lotte 1989: »At være eller ikke være«: tyrkisk ungdom i København og Ankara. Kultursociologiske skrifter nr. 27. Akademisk Forlag.
- Callewaert, Staf 1992: *Kultur, pædagogik og videnskab. Om Pierre Bourdieus habitusbegreb og praktikteori*. Akademisk Forlag, København.
- Gillam, Laura 2006: *De umulige børn og det ordentlige menneske*. Ph.d.-afhandling. Danmarks Pædagogiske Universitet, København.
- Hansen, Rasmus Præstemann 2007: Humorens maskuliniteter – mellem fissesnak og latterlighed. I: *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, nr. 4, 2007.
- Horst, Christian 1986: Integration og Assimilation. I: Horst, Christian (red.): *Den flerkulturelle udfordring: socialisation og børn fra etniske mindretal*. Kultursociologiske skrifter 24. Akademisk Forlag.
- Hvenegård-Lassen, Kirsten 2007: Viljen til valg. I: Alsmark, Gunnar; Tina Kallehave og Bolette Moldenhawer (2007) (red.): *Migration och Tillhörighet. Inklusions- och exklusionsprocesser i Skandinavien*. Makadam Förlag, Stockholm.
- Højrup, Thomas 1995: *Omkring livsformsanalysens udvikling*. Museum Tusulanums Forlag.
- Kallehave, Tina 2003: Somaliske livsformer i velfærdsstaten. Ph.d.-afhandling, Etnologi, Københavns Universitet.
- Kallehave, Tina 2005: Hjem og hjemløshed blandt somaliske mænd. I: *Nord Nytt*, nr. 97.
- Kallehave, Tina 2006: Mellem sociale relationer og arbejdsmarkedet. Om viljen til integration. I: *Bortom stereotyperne? Invandrere och integration i Danmark og Sverige*. Makadam Förlag, Stockholm.
- Kleist, Nauja 2006: Spaces of recognition. *An analysis of Somali-Danish associational engagement and diasporic mobilization*. Ph.d.-afhandling. Sociologisk Institut, Københavns Universitet.
- Kofoed, Jette og Dorthe Staunæs 2007 (red.): *Magtballader. 14 fortællinger om magt, modstand og menneskers tilblivelse*. Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.
- Moldenhawer, Bolette 2007: De indefra ekskluderede. I: Alsmark, Gunnar; Tina Kallehave og Bolette Moldenhawer (red.): *Migration och Tillhörighet. Inklusions- och exklusionsprocesser i Skandinavien*. Makadam Förlag, Stockholm.
- Moldenhawer, Bolette 2008: Vidensproduktion over tid, om migrationsstrukturelle barrierer i pædagogiske opdragelses- og uddannelsessystemer. Under udgivelse.
- Nellemann, George 1977: *Fremmedarbejderbørn. Roepolakkernes efterkommere og deres skæbne i det danske samfund*. The National Museum of Denmark. Working Papers 5.
- Nellemann, Georg 2002: Polske vandrerearbejdere i Danmark 1983-1929. *Bol og By*.
- Olwig, Karen Fog og Kirsten Hastrup 1997: *Siting Culture. The shifting anthropological object*. Routledge.

- Schierup, Carl-Ulrik 1988: *Integration? Indvandrere, kultur og samfund*. Billesø og Baltzer.
- Schierup, Carl-Ulrik 1993: *På kulturens slagmark. Mindretal og størretal taler om Danmark*. Sydjysk Universitetsforlag.
- Schwartz, Jonathan 1985: *Reluctant Hosts: Denmark's Reception of Guest Workers*. Kultursociologiske skrifter nr. 21, København.
- Staunæs, Dorthe 2004: *Køn, etnicitet og skoleliv*. Forlaget Samfundslitteratur
- Øland, Trine 2007: *Grænser for progressive pædagogikformer*. Ph.d.-afhandling. Det Humanistiske Fakultet, Københavns Universitet.

Summary

From immigration and integration research to migration research

The point of departure for this article is George Nellemann's article »Polske vandrerearbejdere i Danmark 1893-1929« (Polish migrant workers in Denmark 1893-1929), in which he furnishes the reader with historical insight into work-related migration and immigration a century ago. The article was published in 2002, but was based on Nellemann's work in the 1970s and 1980s. The article can therefore also be read as an early example of the immigration and integration research of the 1980s. With this starting-point the present article pinpoints three of the significant disjunctures that have taken place since Nellemann's work and which have contributed to the shaping of current migration research. First the *historical* disjuncture is dealt with, in the form of changes in both the welfare state and in the composition of the immigrant group, and relations with the welfare state. This in turn entails another disjuncture: the *object* of the research fundamentally changes its character and thus attracts attention in economic, profession-oriented and non-profession-oriented research. The third disjuncture mainly involves qualitative research's critique of the *culture and integration concept* inherent in the immigration research of the 1980s. On this basis, and inspired by upheavals in academia in general, new perspectives on the field are growing up. The basis for elucidating these is the author's own point of departure in ethnology's state and life-mode analysis, from which she presents four other current schools of thought in migration research.

S-tog

For mange mennesker er det københavnske S-togsnet en vigtig livsnerve.